

COM CELEBRAR EL CINQUÈ CENTENARI

**Presència de l'Evangelí en cinc-cents anys
d'Amèrica Llatina**

Leonardo Boff

1. Dues perspectives
2. Quina perspectiva escollim
3. I com hem de celebrar el Cinquè Centenari?
4. El problema del mètode de l'evangelització

El text d'aquest Quadern reproduceix la conferència impartida per Leonardo Boff el 20 d'octubre de 1991 a la Fundació Alfons Comín. Encara que el text conserva gran part de l'estil de conferència s'ha procurat d'alleugerir-ne les repeticions i la sintaxi de l'estil oral.

PRESENCIA DE L'EVANGELI I ELS CINC-CENTS ANYS DE L'AMERICA LLATINA

El 1492, inici de la modernitat

Hi ha força historiadors que diuen que la modernitat, el món modern, no començà amb Galileo Galilei, amb Luter o amb el Renaixement italià, sinó que la data més exacta per definir l'emergència de la cultura moderna és l'any 1492. Per dues raons: perquè aquell any els Reis Catòlics finalment van conquerir Granada, van allunyar de la península els musulmans, i es va homogeneïtzar l'espai cristià europeu. En aquell mateix 1492, a bord de la "Santa Maria", Cristòfol Colom arribava a l'Amèrica Llatina. Aquest esdeveniment permeté un nou horitzó per a Europa, que propicià profunds canvis econòmics, polítics, culturals i teològics.

Es passava de la buida Mediterrània a l'Atlàntic i es creaven noves perspectives que fins avui encara romanen obertes. Durant quinze anys circulà pel continent europeu deu vegades més or del que circulava normalment. Es produí la gran expansió mercantilista del mercat i també l'animació que significà l'acumulació primitiva que proporcionà el naixement del capitalisme mitjançant Portugal i Espanya, que passaven l'or a Holanda i Anglaterra. Aquesta data té una importància fonamental. És un fet històric de la major transcendència, fins i tot per als que no tenen la referència cristiana i als quals no interessa parlar d'evangelització del continent.

1. DUES PERSPECTIVES

Hi ha dues perspectives fonamentals amb referència al 1492. La primera perspectiva és la d'aquells que són a les caravel·les, arriben i diuen: "Descobrim". I amb el gest senyorial d'Adam, posen nom a les coses. Cristòfol Colom, la primera terra que va veure, la va anomenar San Salvador, la segona, la va anomenar Santa María de la Concepción, la tercera, Fernandina, la quarta Isabel... Posar nom a les coses és signe de posseir-les, és el signe d'Adam que s'ensenyoria del món classificant les seves coses.

Cal destacar el text de la primera missiva que Cristòfol Colom va enviar quan ja havia tornat, des de Tenerife (anterior a la que va escriure als Reis) al seu amic Luis Santangel, per llançar al món europeu el gran descobriment. Diu: "Hemos tomado posesión por sus Altezas, con pregón y bandera real extendida, y no me fue contradicho". Aixeca acta, anomena la terra San Salvador... Anomena aquestes terres "les Indies" perquè creia que havia arribat a les Indies. La seva actitud és d'un profund agraïment a Déu perquè ha arribat a veure aquelles terres i a descobrir-ne les riqueses per als Reis:

"Nuestro Redentor dio esta victoria a nuestros ilustrísimos rey y reina y a sus reinos famosos de tan alta cosa a donde toda la cristiandad debe tomar alegría y hacer grandes fiestas y dar muchas gracias a la Santísima Trinidad con muchas oraciones solemnes por el tanto ensalzamiento que habrán, entornándose tantos pueblos a nuestra fe, y después por los bienes temporales que no solamente a España mas a todos los cristianos tendrán aquí refrigerio y ganancia".

I la carta acabava: "Fue en la carabela, sobre las Indias, las Islas Canarias el quince de febrero de 1493. El almirante Cristóbal Colon".

Es la visió del que arriba, el que és a les caravel·les, visió triomfalista del que, efectivament, enfronta els mars braus, potser amb una aventura i una valentia molt més significatives que anar a la Lluna o als espais siderals, perquè ell anava cap al desconegut. Aquesta és una visió.

L'altra visió es la d'aquells que són a les platjes i veuen arribar les caravel·les. La d'aquells que Cristòfol Colom descriu com persones que tenien tant d'amor que podrien donar el seu propi cor, que ho repartien tot i donaven el millor que tenien als nouvinguts. Aquells que –arriben a pensar els que desembarquen– potser no han conegut el pecat original i per això caminen nus en la santa innocència. Una mena de paradís perdut. Però aquest paradís ja es va desemmascarar l'any 1532 amb els textos que coneixem, publicats a Espanya i a l'Amèrica Llatina, que s'anomenen el "revers de la conquesta". Allà la impressió és una altra:

"¡Entristezcámonos, ay, porque han llegado!"

"Nos han cristianizado, pero nos hacen pasar de un señor a otro como si fuéramos animales".

"Sólo por causa de los tiempos locos, de los locos sacerdotes, se ha introducido entre nosotros la tristeza, se ha introducido entre nosotros el cristianismo. Porque muchos cristianos llegaron aquí con el verdadero Dios, pero éste fue el comienzo de nuestra miseria, el principio del tributo y del desastre, la causa de donde brotó la discordia oculta, el principio de las luchas con armas de fuego, el principio de los atropellos, el principio del despojo absoluto, el principio de la esclavitud por culpa de las deudas, el principio de las deudas que nos oprimen, el principio de las discordias continuas, el principio del padecimiento. Fue el principio de la obra de los españoles y de los sacerdotes, el principio de utilizar los caciques, los maestros de escuela, los fiscales..."

"Ellos nos enseñaron el miedo, por ellos se marchitaron nuestras flores. Para que su flor viviese, dañaron y devoraron la nuestra..."

És l'altra visió, la visió dels vençuts, els que han suportat l'impacte de l'arribada dels ibèrics, portuguesos i espanyols. Així ens trobem davant la dicotomia del conflicte de les intepretacions, –per emprar una expressió de Paul Ricoeur–. La interpretació dels que són a les caravel·les i la dels que són a les platges: les grans cultures històriques, cultures-testimoni d'inques, maies, asteques, tupis, guaraní, aionomamis i tants d'altres que avui continuen.

I no és solament pel que va representar l'impacte inicial, sinó pel que significa fins avui per als llatinoamericans aquesta presència de forces que van venir de fora, que han conquerit els cossos, que han conquerit les ànimes, que han sotmès les cultures i han desestructurat i suspès processos culturals que ja tenien més de trenta mil anys d'antiguitat.

Així les coses, des de la perspectiva dels de baix, dels de les platjes, de les víctimes, es pot valorar de diferent manera la celebració dels cinc-cents anys.

2. QUINA PERSPECTIVA ESCOLLIM

Com a qüestió prèvia, cal decidir quina de les perspectives s'escull. És evident l'existència de la primera. En tenim una documentació abundantíssima: la producció literària dels missioners a Mèxic, Perú, a tota l'Amèrica Central, a part el Brasil. Es tracta de relats, escrits polèmics (com les cartes de Sahagún de Montezinos denunciant l'opressió i la matança sistemàtica dels indígenes), etc. La literatura dels que han arribat certament és abundant.

Però les veus dels vençuts són molt poques perquè els vençuts, els pobres, no alcen monuments ni escriuen les seves memòries. Pateixen, resisteixen com poden. Malgrat tot, entre les línies dels discursos del vencedors, s'escolta també el lament del vençut. D'altra banda, ens han arribat textos de maies, d'astèques, etc; la conquesta de l'Amèrica Llatina mirada des dels indígenes. Hi ha un llibre de León Portibia, amb relats astèques, maies i inques, que té una importància fonamental.

Quan vaig estar a Moscou, em vaig fer amic del confessor del rei d'Espanya, un dominic molt intel·ligent i molt solidari amb la teologia de l'alliberament, i li vaig dir:

"Germà dominic: li dono aquest llibre de León Portibia, *El reverso de la conquista*, per tal que el passi al rei d'Espanya. Quan ell vingui a confesar-se imposi-li com a penitència que llegeixi el text de León Portibia i que no solament el llegeixi sinó que, des del seu lloc oficial i institucional com a Rei i com a President de la Comissió Europea i Llatinoamericana de Presidents que faran les grans celebracions dels Cinc-cents anys, des d'aquell lloc social, quan faci el seu discurs –que és esperat com el del rei d'Espanya–, juntament amb els Presidents de l'Amèrica Llatina, i que possiblement serà el discurs que tindrà més ressò de tots els de la commemoració, no deixi de fer-hi escoltar, intercalar-hi, interposar-hi la veu dels que mai no van estar escoltats. Perquè aquesta és una qüestió de justícia i hem d'escoltar-los".

En primer lloc

Vull subratllar que jo no opto perquè sóc llatinoamericà. Els meus avis són italians emigrants i també ells han ajudat, al sud del Brasil, a destruir tribus indígenes per tal de fer lloc a italians, alemanys i polonesos que venien i ocupaven el sud del Brasil al final del segle passat. Per tant, jo vinc d'una família que s'incorpora i forma part també del bloc dels qui han arribat i han dominat. Això no obstant –i aquest és un problema de vostès i també meu– s'ha d'assumir un projecte i prendre la decisió de fer-se solidari.

Fer-se ressò del clam que ve de l'altra banda per manifestar el que van significar per a ells els cinc-cents anys d'interrupció del seu procés, d'assimilació d'una religió que els va ser imposada, de sotmetiment de les seves estructures econòmiques, polítiques, culturals, al model de la cultura europea. Ells també agraeixen a Déu poder estar vius i haver pogut resistir, haver arribat fins al 1992 i poder dir la seva paraula juntament amb les paraules dels altres. Es tracta d'una qüestió de justícia: escoltar-los perquè mai no han estat escoltats.

En segon lloc

Desitjo subratllar també que opto perquè és un problema de solidaritat amb els més febles, els més vençuts, que continuen vençuts fins avui.

Fa poc vaig visitar dues tribus d'indígenes de la regió de Pere Casaldàliga, Sao Félix do Araguaia, les tribus dels indígenes tapirape i cayapo. Estan tan agredits que tenen els dies comptats; estan essent exterminats, com els anomami que vaig visitar l'any passat i la destrucció des quals, segons em va dir fa poc un dels cacics, és quasi inevitable perquè el projecte expansionista del capital no respecta persones ni cultures sinó que va allà on hi ha or i lucre. Hi ha una correlació de forces infinitament desigual. Ells no poden resistir les malalties comunes que nosaltres suportem, com la grip, etc. Moren fàcilment perquè no tenen els anticossos que nosaltres tenim.

Es tracta, per tant, de ser solidaris amb cultures condemnades a morir i que hem de mantenir vives el més possible. Per què? Perquè ells ens ensenyen diferents maneres de ser humans, homes i dones: tenen una llengua amb la qual diuen i rediuen la totalitat del món, tenen una religió, una experiència humana, tenen valors que en morir les cultures, desapareixen definitivament. És la contribució que aquests humans poden fer a altres humans. Poden mostrar-nos que no estem fatalment condemnats a viure com vivim al primer món, a l'Occident, sinó que podem viure de manera diferent, d'una manera altament civilitzada, integrada, tal com ells viuen. Ells estan endarrerits només en els aspectes tècnics, però culturalment, en termes de civilització, de sentit de vida, d'integració amb la natura, de convivialitat com a referència a la sacralitat i a Déu, són molt més civilitzats que nosaltres, molt més feliços, i tenen molt a dir-nos sobre la seva experiència humana.

Estem, per tant, davant d'una qüestió de justícia i de solidaritat. I més per als que tenim fe en una raó evangèlica. Per a nosaltres cristians, els oprimits tenen un privilegi que ningú més no té a l'Església, ni el Sant Pare: ells són el sacrament principal de l'aparició de Jesucrist en aquest món. En ells Jesucrist continua crucificat, cridant, i si crida és per ressuscitar, perquè el traguem de la creu i no el deixem allí, crucificat i cridant.

Els pobres, centre del món

Una opció evangèlica ha de dir: no! Els pobres, els oprimits tenen una centralitat fonamental per a la fe. Els que són la perifèria del món, per a la fe en són el centre. Des de la fe, nosaltres som perifèria i ells centre, en tant que pobres i oprimits, condemnats a morir abans d'hora. Ells, per una raó evangèlica, són centre, tot i que sabem que la seva causa i la seva vida, potser no tindran cap futur.

A prop de Río, a la costa, hi ha muntanyes on encara viuen indígenes, tupis i guaranís. Ara només són disset persones, abans tota la costa del Brasil els pertanyia; ara són disset amenaçats, i segons els antropòlegs no tenen cap futur. Pot ser que aquesta generació sigui la darrera. Hem de lluitar a favor d'ells, encara que no tinguin futur, encara que serem derrotats nosaltres i ells. Té sentit lluitar per ells, per la seva dignitat, perquè no lluitem solament per triuflar sinó per dignitat de consciència, per respondre al misteri que s'amaga darrera d'ells, que és el misteri de Déu que continua crucificat en ells. L'evangeli ens ajuda a formular una opció com aquesta.

I finalment també hem de defensar aquesta opció per un sentit d'humanitat, d'història, de solidaritat –encara que aquella persona no tingui fe– perquè mereixen viure. Tot el que viu mereix viure, i aquests humans més que cap altra cosa. Paga la pena repetir la frase de Las Casas: "es mejor un indígena pagano pero vivo, que un indígena cristiano pero muerto o amenazado de muerte". La seva vida –importa ben poc si és cristià o pagà– té una sacralitat fonamental que ha d'imposar límits a la nostra arrogància científic-tècnica, a l'expansió del nostre desenvolupament que per a ells significa la mort.

Mort, d'una banda, que pesa no sols sobre ells sinó també sobre la natura. Per nosaltres la natura és un mitjà de producció. Plantem, recollim, excavem de la terra les riqueses que la terra conté. Per a l'indígena la natura és expansió i expansió del seu cos, de la seva vida. Per això és la *Pachamán*, la mare natura. Agredir l'indígena és agredir la natura, les aigües, els rius, els arbres, els peixos, l'aire... És agredir el sistema de vida on l'ésser humà forma part d'aquest sistema.

El problema de l'indígena involucra el de l'ecologia

Per tant, avui, el gran problema de l'indígena involucra el problema de l'ecologia. El gran problema de l'Amazònia és que és sistemàticament agredida, no pels brasilers sinó per les grans multinacionals. La Volkswagen del Brasil, la Chrysler, la Chevrolet, la Pirelli i altres guanyen molts més diners exportant carn o fusta de les immenses hisendes que tenen a la part amazònica, que no fabricant cotxes al centre-sud del Brasil. Estan presents allà i actuen sobre el mapa com si fos un territori buit, quan, en realitat, està totalment ocupat, ocupat pels indígenes, als quals consideren com a zeros en el sentit econòmic: allò que no existeix.

Agredeixen la natura amb immensos projectes que impliquen un desastre ecològic que afectarà la humanitat. Per tot això, l'opció pels indígenes és una opció ecològica en el sentit ple de la paraula, una opció per la natura, per la vida de la terra.

3. I COM HEM DE CELEBRAR EL CINQUE CENTENARI?

En primer lloc "els que són a les caravel·les" han de fer una celebració penitencial. Fer una lectura crítica, no triomfalista. Preguntar-se què hem fet nosaltres amb els nostres germans? No va ser un encontre de civilització, com apareix al discurs oficial que trobem als manuals, on es llegeix que es van trobar les cultures europees i les cultures autòctones i d'allí va sorgir el mestissatge. No va ser una trobada, va ser una topada, una topada cultural que va significar la destrucció.

És obligat esmentar un llibre molt bonic escrit per Todorov, un búlgar que viu a França: *La conquista de América Latina, el problema del otro*. Es tracta d'un text molt interessant perquè analitza semiòticament els signes. Analitza no tant la història sinó quins són els significats dels fets de l'aventura ibèrica per als indígenes. I a l'inrevés, com els espanyols i els portuguesos han llegit simbòlicament tot el que han vist. És una lectura que utilitza la lingüística i els recursos de la moderna epistemologia; és més que narrativa històrica.

Diu: si la paraula genocidi té algun sentit, aquest sentit s'aplica a l'Amèrica Llatina, com a topada, amb la destrucció que s'ha produït arrel de la conquesta. En un segle la població va ser reduïda de vint-i-cinc a un.

Quan Hernán Cortés entra a l'altiplà d'Anaguaqui, a Mèxic, el 1519, hi havia a Mèxic 23.200.000 habitants de les diferents cultures de la regió: asteques, golmeques, tolteques, maies. El 1593, dels 23.200.000 només en resten 1.700.000. No es tracta d'una llegenda negra: el que és negre no és la llegenda, són els fets. Hem d'escoltar-ho des de la seva perspectiva; han de ser ells els que ens expliquin què va significar aquella trobada. No va ser només una massacre, va ser la superexplotació del treball, l'enviament dels indígenes a les mines, les malalties dels blancs per a les quals no tenien defensa. El resultat va ser que es va produir el genocidi. Hem de pendre consciència d'això. Celebració sí, però penitencial. Si fem celebracions triomfalistes, podem fer més trista la vida dels ofesos i humiliats, ofenem les víctimes recordant-los aquella memòria sinistra, quan ells van restar delmats per aquell enfrontament.

Revisió cultural

D'altra banda, és l'oportunitat que hem d'aprofitar els europeus –i també nosaltres a l'Amèrica Llatina– per tal de fer una revisió sobre el tipus de cultura que tenim, el tipus de desenvolupament, de convivència... que encara es prolonga i que fou elaborat als segles XV i XVI, a cavall entre l'emergència dels mercaders i el projecte científic-tècnic usat en funció del lucre, de l'acumulació de de l'expansió. Quina civilització és aquesta? Una civilització basada sobre la violència, la sang i les llàgrimes.

La pitada més gran que he rebut a la meua vida va succeir a Munic, fa uns anys, a la Universitat on vaig estudiar. Vaig començar la conferència:

"Senyores i senyors, el benestar que vostès tenen aquí a Alemanya no és degut principalment a l'aplicació de l'enginy alemany. Es deu principalment a la sang, la suor i les llàgrimes dels nostres germans que s'estan allà a l'Amèrica Llatina".

Em van escriure immediatament. Com preveia vaig haver de treure de la meua butxaca les dades del Banc Mundial i vaig llegir les estadístiques on es detallava d'on prové la riquesa d'Alemanya, de Suïssa, d'Itàlia, d'Anglaterra, etc. La riquesa d'Alemanya prové, el 67%, de les multinacionals alemanyes que estan a l'Amèrica Llatina, a l'Àfrica del sud, a Oceania, a Mèxic. Per a Suïssa la xifra és molt més gran: el 72% de la riquesa helvètica no es produeix dins de Suïssa sinó per les multinacionals suïsses, especialment, lligades a l'alimentació i la farmacèutica, i que tenen grans inversions amb un lucre immens. I vaig passar així país per país.

Cal que ens adonem que el nostre model és profundament dualista, és a dir, produeix per una banda riquesa, i per altra banda misèria. I no són realitats paral·leles sinó que s'impliquen mútuament. Com deia Pau VI, es tracta d'una riquesa que es fa a expenses de la pobresa de l'altre.

L'oportunitat dels Cinc-cents anys és aquesta: qüestionar el tipus de societat i desenvolupament que tenim, basat en la violència, el privilegi del capital sobre el treball, la discriminació de les cultures, races, nacions, divisions Nord-Sud. Qüestionar si aquest model ens pot alliberar de l'apocalipsi nuclear, del cataclisme ecològic. Perquè estem davant d'una situació on no hi ha una Arca de Noè que pugui salvar els uns i deixar els altres. Tots estem

davant d'aquest destí sinistre, amenaçant.

Aquest esdevindria un projecte de celebració que destrueix els ecosistemes, trenca els llaços culturals, desarrela les persones, que crea una immensa massa d'anònims pobres i subpobres, d'una banda. Mentre que d'altra banda trobem una humanitat altament sofisticada en el consum, en la superabundància de mitjans de vida, la qual, possiblement, per defensar-se haurà de reconstruir no sols el mur de Berlín sinó un mur immens per impedir que els pobres puguin penetrar en aquest món de benestar.

El model d'evangelització

No sols hem d'analitzar el model cultural sinó també el model d'Església i d'evangelització. En veritat no hi hagué una evangelització en el sentit teològic de la paraula. Evangelització significa la construcció de l'Evangeli com a bona nova per al poble. Això no queda definit a priori perquè recitem l'Evangeli o la doctrina de l'Església. Sempre hi ha una codificació de la fe cristiana, ja al Nou Testament i després a la doctrina de l'Església. El missatge de Crist i la seva revelació s'inculturitza, perquè es troba amb una altra cultura, que fa d'aquesta trobada una creació i un sentit nou, realitza una producció de sentit. Les cultures assimilen l'Evangeli des de les seves matrius, el digereixen com poden i en creen una transfiguració i un creixement, en el sentit que l'Evangeli ja viu modificat en les seves cultures.

A l'Amèrica Llatina més que evangelització hi hagué expansió del sistema eclesiàstic i bèl·lic. Es va trasplantar a l'Amèrica Llatina l'estil d'Església, de déus i de parròquies, de sants, de festes, de costums, que es van implantar i que allà es van estendre.

És una reduplicació. Els mateixos noms ja ens ho revelen: Nova Granada, Nova Barcelona, Nova Sevilla. Tot és "nou", és el d'aquí repetit allà. No hi hagué un diàleg religiós sinó una implantació del cristianisme que va conduir a una desestructuració de les religions dels indígenes fins al dia d'avui. Hem de qüestionar el model d'Església.

Si els llatinoamericans, si els asteques, que són milions, els indígenes de l'altiplà andí, que son milions a Bolívia, Perú, Equador, a una part de l'Amèrica Central... si tots aquests milions de llatinoamericans indígenes tenen la seva pròpia cultura, ¿per què no tenen el mateix dret que nosaltres, els occidentals, els d'Espanya, Itàlia, els alemanys germànics? Nosaltres hem assimilat el cristianisme *dins de les nostres categories*, hem generat el cristianisme que avui tenim, de versió hebraica, romana, grega, germànica... un cristianisme que és l'herència que hem creat com producte d'una trobada entre fe i cultura.

Aquí, a Occident, s'ha generat aquest tipus de cristianisme que és el romanocatòlic. Per què a l'Amèrica Llatina no tenim el mateix dret de crear un cristianisme llatinoamericà que tingui l'aportació dels mestissos, dels indígenes, dels negres, dels mulats, de les cultures noves que estan emergint, dels emigrants del segle passat, alemanys, espanyols, italians, polonesos, suïssos, russos, etc? Que de tota aquesta experiència neixi un nou rostre de la fe cristiana, no amb l'exclusió dels altres, sinó obert i de comunió amb altres tipus de catolicisme.

Fins al dia d'avui ens ha estat negat aquest dret. Totes les vegades que, com a teòlegs, plantegem aquesta qüestió ens acusen de cismàtics, de crear una Església paral·lela, de trencar amb la comunió eclesiàstica. Nosaltres només volem evangelitzar, viure amb la nostra veu,

veure amb els nostres ulls, sentir amb la nostra pell el que significa Jesús, el que significa que Déu estigui entre nosaltres, que l'Esperit ens habita, que Déu ens ha visitat definitivament i s'ha fet indígena. S'ha fet ésser humà –com diu el Vaticà II al famós núm. 22 de la *Gaudium et spes*– ésser humà per l'encarnació. Per l'encarnació, Déu, d'alguna manera ha assumit a cada persona humana. No és cap escàndol dir que ha assumit un blanc, un noi. Ja ens quedem perplexos si diem que ha assumit la dona blanca europea. Però aquesta perplexitat es transforma en un escàndol si diem que ha assumit l'indígena, que ha assumit el negre. I Déu s'ha fet humà i s'ha acostat a l'indígena, Déu és indígena. I si ens espantem d'escoltar això perquè creiem que en Jesús hi ha un fet únic, irrepetible, caldrà no oblidar que Jesús no fou un cristià occidental: Jesús nasqué en la cultura jueva i és fonamentalment jueu.

Caldria qüestionar el model d'Església i preguntar-nos si no és possible una eclesiogènesi. És a dir, la gènesi d'una Església que signifiqui incorporar els valors culturals, especialment de les grans cultures llatinoamericanes, d'inques, maies, asteques, que estan aquí no des dels darrers 500 anys, sinó dels darrers 40000 anys. Des de llavors que estan aquí, al continent, vivint humanament, i són visitats per Déu aquí, són salvats per Déu mitjançant les seves cultures. També ells tenen els seus profetes, els seus sants, els seus savis, les seves fonts que els parlen de Déu i del seu destí feliç.

La nova evangelització

Així les coses, es tracta d'una revisió de què és l'evangelització. M'agradaria afegir alguna cosa sobre la nova evangelització. El Sant Pare ha difós aquest discurs pertot arreu. També ara, amb referència a l'Est europeu, s'ha de dur a terme una evangelització. Quan el Sant Pare va estar a Santo Domingo va llançar aquesta consigna: no una reevangelització sinó una evangelització al continent llatinoamericà, que tingui la valentia d'assumir els nous reptes, i, a la vegada, que continuï el millor del que s'ha fet durant els 500 anys de presència de l'Evangeli.

Hem d'esclarir una qüestió: per què aquesta evangelització és nova? Crec que és nova, en primer lloc, amb referència a la clàssica, la que va tenir lloc a partir del 1492. És nova perquè vol produir un nou efecte, que és un efecte d'inculturació: penetrar la cultura, però no qualsevol cultura.

Quan es parla de cultura hem d'especificar de quina cultura es tracta. Normalment es pensa en la cultura moderna, (com quan un pregunta als teòlegs i ideòlegs del Celam, que estan preparant els documents per a la gran trobada a Santo Domingo el 1992) en la cultura progressista, desenvolupada, científic-tècnica, secularista. No es pensa en la cultura de les grans majories. Aquesta *cultura moderna* és la cultura del primer món, és cultura de les élites llatinoamericanes que participen del benefici del primer món, ja sigui intel·lectualment, econòmicament, o culturalment. És una cultura urbana que té les mateixes característiques que qualsevol ciutat del primer món. A Río, a Barcelona, o a Nova York, el centre és el mateix: els mateixos perfums, la mateixa moda, els mateixos àpats, els mateixos diaris, les mateixes músiques, les mateixes esglésies i pregàries; és una cultura ja cosmopolita.

Però al voltant d'aquest *centre* no es volen veure els centenars i centenars de barraques que, com a Río, formen el cinturó de quatre milions de persones. Per tant, ciutat sí. Però no des de la seva dimensió triomfant sinó des de la seva misèria, des de la seva contradicció. Cultura sí. Però les cultures del silenci que mai no han estat assumides ni respectades, les cultures de les majories indígenes, pobres, negres, treballadors. Una cultura que té el privilegi evangèlic de

ser el lloc de partida des d'on comencem l'evangelització. La comencem des d'ells, oberts a totes les altres cultures, també a la cultura moderna.

Volem enfrontar-nos en el procés de la secularització, amb el projecte científic-tècnic, d'urbanització. Evidentment. Però ¿des de quina òptica? Des de l'òptica de l'oprimit, de la víctima d'aquest procés. Tot aquest procés té dos vessants: el vessant brillant, victoriós i el vessant pervers, amagat, sinistre, que és l'univers d'aquells que estan pagant per aquest desenvolupament.

Evangelització a partir d'una altre subjecte històric.

Des del bloc dels oprimits, i no simplement des de les cultures dominants. Nova evangelització també perquè utilitza un nou mètode, que no és un mètode d'indoctrinació –portar aviat tot el missatge– sinó un projecte pedagògic de vida juntament amb el poble, amb els seus valors, amb la seva sensibilitat, amb els seus cànctics, amb els seus somnis, amb els seus mites, amb les seves religions. Hem de ficar-nos allà dintre, juntament amb ells, i des del moment que l'accepten en llibertat i no com a imposició, ni amb por, caminar juntament amb ells perquè en surti un nou sentit, que pugui significar, per a ells també, un creixement de la seva cultura. Aquí hi ha la possibilitat de crear el seu tipus d'Església, amb les seves comunitats i la seva manera de pregar, i la seva manera de significar Déu, i la seva manera d'estar amb comunió amb les altres esglésies i també amb l'Església de Roma, amb l'església de la gran tradició occidental.

Una Església que accepta aquesta pedagogia de l'oprimit. No és una Església per a l'oprimit sinó una Església que, juntament amb l'oprimit, vol aprendre i vol deixar-se evangelitzar. Puebla digué molt bé: els pobres tenen un potencial evangelitzador, evangelitzen tota l'Església.

Aquest seria un capítol en el qual no vull entrar per la seva extensió. Però hi veiem com els nostres bisbes foren convertits, evangelitzats pels pobres; com els teòlegs hem millorat la nostra fe i la nostra teologia, per l'evangelització que ells ens han propiciat i ens continuen propiciant. I moltes vegades, quan estem desanimats, sense esperança, resignats, ¿d'on treiem les forces per continuar creient amb alegria i lluitant? De les comunitats. Ells ens comprenen, ens donen força, ens mostren com l'Evangeli no és un discurs sinó una experiència, un testimoni, una pràctica. Ens ho mostren amb senzillesa, sense dir que són evangèlics, sense saber que estan produint un testimoni de la més alta qualitat i significació.

Així doncs, hem de considerar els pobres com a evangelitzadors i no com a víctimes de la nostra evangelització. Una evangelització amb nous continguts. Perquè l'articulació entre fe i cultura del silenci produeix nous accents i ens fa descobrir dimensions noves de Jesús, de l'Evangeli. Alhora descobrim com Jesús i l'Esperit s'anticiparen a nosaltres, ja que es trobaven a les cultures abans que hi arribés el discurs explícit cristià. El primer missioner és el Crist ressuscitat, és l'Esperit Sant, que des de sempre treballa la matèria humana, elevant l'esperit, impulsant a cercar l'amor, la justícia, trobant Déu sota mil noms, el pensat, el vivenciat, la darrera realitat, la plenitud del sentit. Déu ja era present en ells; quan hi anem ens deixem impactar pel seu Evangeli.

Diàleg dels dotze apòstols

Vull portar a col·lació un famós text –que crec que per als 500 anys tots els que tinguin l'oportunitat de llegir-lo l'haurien de llegir– que és el *Diálogo de los doce apóstoles* amb els savis asteques. Els dotze apòstols són els primers dotze franciscans que missionaren a Mèxic. És un diàleg de la més alta tensió literària, del més alt tenor psicològic, i també d'una profunda desigualtat, en un desencontre fatal, com si parlessin des de dues estrelles diferents.

Vénen els missioners i satanitzen la religió que tenen els asteques, perquè –diuen– és una invenció del dimoni per a enganyar-los, per a fer que no els acceptin, una religió que els porta a les idolatries, als sacrificis humans. Per això fou una gràcia de Déu –diuen als asteques– "que ustedes fueran derrotados, vencidos, y que estos niños fueran muertos. Esto les ha sucedido por los pecados que han tenido de siglos y siglos de idolatría y perversión satánica".

És el discurs dominant dels dotze apòstols, grans missioners com Motolinía, que es va fer miserable com els miserables –Benavente diu que *motolinía* significa en asteca "el pobret", "el miserable"–, o com Bernardino Sahagún, que va recollir tot el que va poder recollir de la cultura asteca. Tots ells grans missioners, però amb una confusió teològica fonamental perquè no van saber distingir la presència de l'Esperit, les "llavors del Verb", dins d'aquella cultura.

Després veiem que contesten els savis. Diuen: "Señores, ustedes tienen el poder. Nosotros sabemos quién es Dios, el Dios por quien se vive de cerca y de lejos, el Dios creador de cielo y de tierra, creador de las personas. Nuestros viejos nos han enseñado lo que es el bien y lo que es el mal. Nosotros sabemos venerar, sabemos respetar, sabemos ser justos. ¿Cómo es que ustedes vienen y nos dicen que es todo de satanás? Así no nos han hablado nuestros ancestros. ¿Por qué hacen esto? Si nosotros les hiciéramos caso a Vds. cometeríamos un pecado de infidelidad para con nuestros dioses, y entonces sí podríamos ser castigados".

El diàleg es clou amb un immens impacte, quan se'ls enduen i després són pràcticament eliminats. I la religió és imposada com a *conquesta* de les ànimes: per les armes es conquerien els cossos, pels catecismes es conquerien les ànimes. Això ho sabem per aquest text i per moltes pregàries dels indígenes.

Es rellevant el cas del gran descendent dels inques Felipe Guamán Poma de Alaya, que fou portat des de Perú a Espanya a l'edat de nou o deu anys, i després fou retornat a Perú quan en tenia cinquanta. Va fer una opció fonamental, la de l'Església universal pels pobres, la de teologia de l'alliberament. Digué: "He regresado y voy a escribir a sus Altezas de España sobre el buen gobierno", i afegeix: "Voy a las montañas a buscar a mis hermanos Cristos, a los Cristos crucificados". Explica com després de 50 anys d'absència ho troba tot destruït i desestructurat, el temple destruït, les estàtues caigudes, les tradicions pervertides. Sovint conclou amb oracions i en elles sempre demana: "que Dios nos libre de los misioneros, porque nos enseñan un Dios cruel y sin piedad".

És l'altra cara de la medalla. Representa una evangelització que intenta captar altres continguts des de la cultura d'ells i que té una funció, fonamentalment, promotora de la vida. És una opció per la vida dels indígenes, amenaçats de destrucció, ells i les seves cultures.

El primer evangeli és l'evangeli de Jesús que vingué a dur la vida, i la vida en abundància. Per tant, que l'indígena es reproduïx biològicament, que es recomposin els seus lligams

generacionals, que augmentin com a persones, és salvar un poble, que també és poble de Déu. Hauríem de tenir unes Esglésies que optessin per defensar la vida de l'indígena, abans de predicar-los això o allò. I després, predicar-los l'Evangeli fonamental de la vida, que és el nucli de l'Evangeli de Jesús. I a partir d'aquí parlar-los amb sentit de qui és Jesús i de qui és l'Esperit que ja ha actuat en ells. Per tal que vagin descobrint com en ells es troba el contingut d'allò que Jesús ens vingué a comunicar.

Nova evangelització significa una Església que accepta amb humanitat, que no vol ser imperialista. Que no vol involucrar tothom dins un mateix model de catequesi, de litúrgia, de teologia i d'organització eclesiàstica. Una Església que parteix de les cultures llatinoamericanes, cultures que són profundament solidàries, comunitàries, que no coneixen l'individualisme del "posseir per a mi"; cultures on –en quasi totes– la propietat és sempre comunitària i social, que utilitzen només el que necessiten i prescindeixen de la resta.

La nova evangelització ha de partir d'una cultura que té com a matriu valors molt propers a l'Evangeli, a la *koinonia*, a la comunió, a la participació. Des d'aquí pot construir un nou tipus d'Església, tal i com va somiar en la seva darrera fase *Las Casas*: una església indígena, amb bisbes indígenes, amb sacerdots indígenes, amb una jerarquia indígena, una manera indígena de ser cristians. Tot això, fins avui, és una immensa utopia. És una lluita que els teòlegs de l'Amèrica Llatina estableixen permanentment contra una eclesiologia imperial, igual a tot arreu, especialment en un moment en què es vol –diguem-ho així– normativitzar tota l'Església en un procés de neoromanització, neoclericalització, amb l'eix fortíssim de Roma i satel·lititzant totes les altres Esglésies.

Al meu parer hem de repensar profundament si es pot dur a terme la nova evangelització, mantenint aquests criteris teològics i eclesiològics, mantenint l'expansió del sistema eclesial europeu sobre el camp de l'Amèrica Llatina, sense els espais immensos de creativitat eclesial que permeti, efectivament, aquesta nova evangelització.

4. EL PROBLEMA DEL METODE DE L'EVANGELITZACO

Per últim voldria ressaltar un punt que em sembla molt important. El problema de l'evangelització llatinoamericana no és de continguts: què dir?, què vol anunciar-los Déu?, on és aquest Déu?, com és la revelació? Sobre això els teòlegs podem trobar un concert i arribar a la unanimitat.

El gran problema és *com fer això*? Al meu parer el gran equívoc de l'evangelització del segle XVI (que continua fins al dia d'avui) és que va ser una evangelització dins del signe de la colonialització i del sotmetiment: *sotmetre* les persones i de seguida cristianitzar-les. El desafiament, avui, és realitzar una evangelització sota el signe de l'*alliberament*. Un procés alliberador, on ells mateixos, des de les seves cultures, vagin incorporant aquells elements de l'Evangeli que no ens pertoca a nosaltres decidir a priori quins són. Perquè també nosaltres hem assimilat a la nostra manera l'Evangeli i, en alguns punts, d'una manera extremadament reductora.

Només vull aportar un punt. Un dels eixos fonamentals del Nou Testament és el tema de la resurrecció: home i dona nous. Què n'hem fet, a la nostra teologia, de la resurrecció? Hem predicat més Plató, amb la seva immortalitat de l'ànima, que la resurrecció. Deixem la

resurrecció de la carn per a la fi del món. I com que la fi del món ningú no sap quan vindrà, ens oblidem de la resurrecció i de la mortalitat de l'ànima. La paraula directa de Jesús va ser *Regne de Déu*.

Jesús no va predicar Església, va predicar Regne. Va predicar el Pare que té aquest .

Regne.

Què n'hem fet, del regne? Ara prediquem Església. Hem espiritualitzar el Regne, el Cel, o el que ve després d'aquesta vida. Hem perdut el contingut polític que tenia la categoria Regne de Déu, l'hem espiritualitzat; la gràcia, el regne dels valors espirituals. Ni morim totalment, perquè una part de nosaltres sobreviu, ni ressucitem totalment, perquè l'ànima ja és viva. És a dir, ni morim perfectament, ni vivim perfectament, ni ressucitem totalment. Hem abandonat la visió bíblica, molt més completa. Dins d'una perspectiva de la nostra cultura pensem que això és cristianisme, i és un esquema reductor.

Cada cultura farà la seva assimilació de l'Evangeli amb la certesa que mai no l'assimilarem totalment, ni tan sols els quatre escrits evangèlics han assimilat totalment l'Evangeli que –com diu Joan en el seu epíleg– és la persona de Jesús. Podríem omplir el món de llibres i no acabariem de dir tot el que s'ha de dir sobre Jesucrist. Hem d'acceptar amb humilitat la limitació, la mortalitat de les cultures, la seva capacitat d'integrar uns elements i altres no. Però junts, acceptant-nos, anem component el rostre global de Jesús, de Déu al món. Aquest és el mètode.

La Verge de Guadalupe

Al segle XVI el mateix cel ens va apuntar quin és el millor mètode per a l'evangelització, que és vàlid fins al dia d'avui. Ara em referiré d'una manera molt *piadosa*, però conscientment piadosa, i alhora crítica, a la Verge de Guadalupe, la Verge del llatinoamericans. Vull contextualitzar-la en la història. El 22 d'abril de 1519, amb 600 soldats, 16 cavalls i algunes peces d'artilleria, arriba a la costa de Mèxic Hernán Cortés. El 13 d'agost de 1521 pren, després de cercar-la, la ciutat de Mèxic, la destrueix i moren en aquests tres anys 240000 guerrers asteques.

En l'anònim de Tlatelolco, escrit el 1528, es diu: "Los caminos están llenos de flechas quebradas y sembrados de cabelleras, las casas sin tejados y con sus muros ardiendo, las calles y las plazas plagadas de gusanos, y las paredes manchadas de sesos reventados... Hemos masticado hierba llena de salitre, pedazos de adobe, lagartijas, ratas, polvo, gusanos". I en un trist càntic del 1523: "Llorad amigos míos, comprended que con todo esto perdemos la nación mexicana. El agua se ha agriado, y también la comida. Esto es lo que ha hecho el dador de la vida a Tlatelolco". I en el "Diálogo de los doce apóstoles": "¿Adónde habremos de ir todavía? Somos gente sencilla, somos perecederos, somos mortales, dejadnos, pues, morir, dejadnos perecer, pues nuestros días ya están muertos".

Aquest era l'ambient, una nació derrotada. Van matar els seus déus. A Moctezuma, el van assassinar. Van perdre les referències culturals, religioses. Es van sentir perduts. I en aquest moment, en aquest context, el 9 de desembre de 1531, deu anys més tard de la mort de Moctezuma +i de la presa de Mèxic, al mont de Tepeyac, que és la muntanya de la *Tonantzin*,

de la "venerable Déu-Mare" apareix la Verge amb flors i cant. Va passar per allà el petit indi Juan Diego. És el desembre i neva. Passa i escolta música, escolta cant, escolta ocells que canten, i es tomba i allí se li apareix la Verge. I el diàleg –si no ho heu llegit, feu-ho– és un text de la més alta poesia romàntica, lírica, d'amor entre la Verge i l'indi, on el llenguatge és ple de tendresa, d'enamorament.

La Verge li parla sempre com "Juanito" Diego o Juan "Dieguito" i ell li parla sempre com mi "Muchachita", mi "Virgencita"; "¿cómo estás?, ¿has dormido bien?", "¿cómo has llegado?", "¿cómo pasó ayer, mi Virgencita, muchachita, madre mía?". Un llenguatge d'enamorats d'una bellesa extraordinària. La Verge li diu que ha d'anar al bisbe Juan de Zumárraga, al centre de la ciutat, per tal que ell vingui fora, a la perifèria, i construeixi una església a Tepeyac, perquè la Verge vol donar a conèixer "a Dios con todo mi amor personal, con mi mirar compasivo, con mi auxilio, con mi salvación, porque soy en verdad vuestra madre compasiva". Maria revela la seva missió al costat dels pobres: "Aquí deseo escuchar vuestros lamentos e ir a vuestro encuentro para procurar alivio a vuestras penas y dolores". El bisbe ha de construir una església on el poble pugui anar. Coneixem la història, no vull repetir-la. L'indi hi va una vegada, dues, tres vegades; el bisbe no accepta, envia espies darrera seu, l'indi no vol: "yo no sé hablar español, y es muy lejos", diu ell; "tú tienes que ir..." li diu la Verge; "pero yo soy un indito, no soy nada, no valgo, no me respetan, soy cola, soy ala, soy un indito"; i la Verge diu: "No, tú eres el más digno de todos mis hijos, tú tienes que ir". Llavors ell –era el desembre– passa al matí, de matinada, per allí, perquè anava al catecisme, i escolta –flor i cant– la Verge i veu sobre la neu un camp de flors i la Verge li diu: "Coge estas flores". Les recull, les posa al seu *poncho* i va a trobar el bisbe. No el volen deixar entrar i finalment el deixen. Li diuen: "¿Qué tienes ahí en el poncho?". Obre el *poncho*, cauen les flors i apareix la figura de la Verge.

I això és tan real que fins avui es pot comprar a la Ciutat de Mèxic la fotografia dels ulls de la Verge, on es veu el bisbe Zumárraga de genolls. Se'l pot veure a la nineta dels ulls d'aquest dibuix que es quedà allà al *poncho*.

Quin és el mètode d'aquest diàleg?

Això és el que a mi m'interessa. La Verge apareix primer com a mestissa, com no espanyola ni com indígena: com a fruit de la trobada possible de les cultures. És una Verge mestissa que no parla espanyol, parla el náhuatl –la llengua dels asteques– i utilitza la teologia dels asteques. Diu: "Yo soy la Madre del Dios muy verdadero, por quien se vive, creador de las personas, señor de lo próximo y lo inmediato, señor del cielo y de la tierra". Tepeyac, *Tonantzin*, significa la Déu-Mare. Sabem que la cultura asteca sempre és dual: Déu-Mare, Déu-Pare, masculí, femení. Aquí ella es presenta com el Déu-Mare, emprant una llengua i una teologia d'ells. Tota la simbòlica d'aquesta imatge de la Verge de Guadalupe és caracteritzada per la simbologia i la cultura asteca. Primer uneix el masculí i el femení, sol i lluna, el sol per darrera, la lluna per sota. La túnica té el color del déu Huitzilopochtli: el color vermell pàl·lid, el color d'el sol que neix, el color del gran déu dels asteques, el déu suprem, el déu de la vida. I per sota, la lluna. Les flors són de Tepeyac –ja sabem que hi ha una teologia que ve sota el signe de la flor i el cant, que entén la flor com la millor manera de venerar Déu, amb flor, amb cant, i no amb sacrificis humans–. El mantell és verd i blau, els colors de la divinitat del cel –el blau– i de la terra –el verd–. Solament els reis podien utilitzar-lo.

I apareix la Verge encinta, amb els símbols de la dona asteca: amb dues tires negres sobre el ventre. I sobre el seu si la creu indígena, que és aquí com una rosa, amb quatre pètals, i al centre el cercle, que significa la trobada dels homes amb els déus. Per això, la gran revelació. I per sobre del coll, la creu cristiana, per dir: "Som aquí, amb el símbol asteca de la divinitat, també el símbol cristià". I l'àngel, per sota, amb les ales d'ocell mexicà, per dir que tot això ve del cel.

Anuncia a aquell indígena que vagi al centre. I anuncia al centre que el centre es "traslladi" a la perifèria. Després de molta discussió, finalment, el bisbe ho va comprendre i va construir a la perifèria –avui una mica al centre– la gran catedral. Avui veiem tres esglésies diferents que corresponen a totes les èpoques, fins arribar a la moderna església on es venera la Verge de Guadalupe com la gran Verge que ha evangelitzat els indígenes.

Quan els indígenes van saber això, es van convertir en massa i multituds. Per què? Perquè entenen que els seus déus no han mort, que la Mare de Déu és aquí perquè vol "escoltar-nos i consolar-nos de les nostres lamentacions".

El mètode d'evangelitzar des de l'indígena.

Fins avui l'Església ha assumit d'una manera piadosa, solsament, aquesta aparició. Una entre tantes. Però hem d'analitzar la manera en què la Verge es va aparèixer. Ens ha ensenyat el mètode d'evangelitzar des de l'indígena, emprant el seu llenguatge, els seus símbols, la seva teologia, i, principalment, que des de la perifèria va al centre i invita el bisbe a sortir-ne: "Veni a tobar els pobres i allí sí, allí creu un centre on Déu aparegui com el Déu del consol dels pobres, de la tendresa dels humils". Crec que aquest és el millor mètode que hem de seguir per a la nova evangelització que volem començar.

Un mètode que ja està en curs, perquè al meu parer fa més de vint anys que aquesta nova evangelització va començar, quan l'Església dels anys seixanta, després del Vaticà II, amb Medellín i Puebla, decidí d'anar al poble. Decidí d'estar amb el poble, anar especialment als pobres, en contra de la seva pobresa, en favor del seu alliberament, creant comunitats on ells viuen la seva fe i organitzen el seu alliberament. Aquí està emergint un rostre nou d'Església, un rostre alliberador, que forma simultàniament el cristià, l'home que adhereix a Crist el seu esperit, i al mateix temps l'agent social de canvi que no accepta la injustícia i l'opressió de segles.

Conclusió

El Cinquè Centenari ens ha de plantejar la qüestió de la missió històrica del cristianisme no com una visió de consagrar i legitimar una història que va ser el seu passat i el seu triomf. El cristianisme no està condemnat a ser quelcom d'un passat que resta a la nostra esquena. Ha d'estar entre nosaltres com factor d'interpel·lació d'esperança política, històrica, de creativitat cultural. Això és fonamental per a l'Amèrica Llatina. Perquè aquestes cultures que són tan grans, amb tants valors, puguin assumir l'Evangeli, i des de l'Evangeli aportar als cristians un rostre de cristià. I aportar a la humanitat altres valors que possiblement necessitem si volem sobreviure.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
correu-e: espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>